

(Ευχαριστούμε τον εξ Ηπείρου Δραμινό φιλόλογο Γρηγόρη Μαρτίνη, που μας παραχώρησε για ανάρτηση το περιληπτικό διάγραμμα του υπό δημοσίευση βιβλίου του «Ιστορία των Ηπειρωτών του Νομού Δράμας». Το αναρτούμε όπως μας δόθηκε, χωρίς αλλαγές στην ορθογραφία και σύνταξη.)

Γρηγόρης Μαρτίνης

«Ιστορία των Ηπειρωτών του Νομού Δράμας»

Περιληπτικό διάγραμμα

A. Οι πρωταρχές:

Η ανάλυση της δομής του πληθυσμού της πόλης και του Νομού Δράμας στην διαχρονική της διαμόρφωση, μας αποκαλύπτει ότι η τελική σύνθεσή της είναι αποτέλεσμα ενός βαθμιαίου εμπλουτισμού από ομάδες που έρχονται εδώ από διάφορες περιοχές του Ελλαδικού χώρου. Έτσι στον βασικό κορμό που είναι οι ντόπιοι, από τον 19^ο αιώνα ήδη, προστίθενται οι : Ηπειρώτες, Δυτικομακεδόνες, Θρακιώτες, Πόντιοι, Μικρασιάτες, Θεσσαλοί, Πελοποννήσιοι, Κρητικοί και Κύπριοι. Πρώτη χρονικά και κυρίαρχη ποσοτικά μέχρι την δεκαετία του 1920, καταγράφεται η παρουσία των Ηπειρωτών.

Οι πρώτες αφίξεις σημειώνονται στα χωριά Παγονέρι και Δασωτό. Καθώς στην Ήπειρο, κάποιες περιοχές στοχοποιούνται κυρίως από τον Αλή Πασά, τότε ομάδες ολόκληρες εγκαταλείπουν τις προγονικές εστίες και αναζητούν καταφύγιο στην Ανατολική Μακεδονία που βρίσκεται έξω απ' τις δυνατότητες καταδίωξης του Αλή και των Οθωμανών αξιωματούχων της Ηπείρου. Μεγάλες ομάδες είναι αδύνατον να εγκατασταθούν στα χωριά του κάμπου που τα κατέχουν οι Τούρκοι. Έτσι βρίσκουν ένα ασφαλή σχετικά χώρο στα ορεινά. Οι μνήμες εκείνης της πρώτης εγκατάστασης επιβιώνουν ακόμη στο Παγονέρι.

Στη Δράμα, τέλη δεκαετίας του 1820 δραστηριοποιούνται εμπορικά οι Ηπειρώτες Δαυίδ, Πανταζής, Αθ. Πέτσας. Η επιχειρηματική δράση του τελευταίου περιλαμβάνει μαγειρείο και παντοπωλείο. Στη γειτονική Πετρούσα, η οικογένεια Δημητρίου μας άφησε χαραγμένα στην πέτρα και στο χρόνο,

σημάδια, της παρουσίας, της: σε εκκλησάκι που ίδρυσε ένα της μέλος, υπάρχει ο τάφος με την επιγραφή: «ΕΠΙΤΥΜΒΙΟΣ ΛΗΘΩΣ ΚΥΜΙΘΕΝΤΩΝ

ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ 1833-1882

Δαπάνη Ι. Δημητρίου»

Εδώ ζει επίσης η Ηπειρώτικη οικογένεια Βαλαβάνη που επανειλημμένα πρόσφερε την βοήθεια και την προστασία της στους κατοίκους του χωριού. Ο Αθανάσιος Βαλαβάνης υπήρξε θύμα των Βουλγάρων το 1902.

* * *

Β. Τα ερείσματα

Το 1839 πραγματοποιήθηκε απογραφή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Τότε καταχωρίστηκαν στα απογραφικά δελτία 139 άρρενες Ηπειρώτες στη Δράμα και τα γύρω χωριά¹. Ο αριθμός είναι σημαντικός: σίγουρα κάποιοι απ' αυτούς έχουν και οικογένειες που ανεβάζουν ακόμη περισσότερο το καταγεγραμμένο νούμερο. Να διευκρινίσουμε ότι η δήλωση κάποιου ότι ήταν «Ηπειρώτης» δεν σήμαινε κάποια διαφοροποίηση από τον όρο «Έλληνας». Απλά επρόκειτο για χαρακτηρισμό γεωγραφικής προέλευσης και εθιμικής ιδιοσυστάσιας. Το γεγονός ότι υπήρχαν τότε τόσοι Ηπειρώτες – ανάμεσα σε ένα μικρό πληθυσμό Ελλήνων δεν είναι χωρίς ερμηνεία: δέκα χρόνια πριν, είχε γίνει ένας ισχυρός σεισμός στην περιοχή που προκάλεσε πολλές καταστροφές. Προσκλήθηκαν λοιπόν και ήρθαν κτίστες από τα μαστοροχώρια της Ηπείρου που εργάστηκαν και αρκετοί έμειναν εδώ μόνιμα.

Η εισαγωγή της καπνοκαλλιέργειας μετά το 1850 αποτέλεσε ένα ακόμη σημαντικό παράγοντα που έφερε Ηπειρώτες στην πόλη και στην περιφέρεια οι οποίοι ασχολούνται αρχικά με την καλλιέργεια και στην συνέχεια με το εμπόριο καπνού. Τότε εμφανίζονται εδώ οι οικογένειες Σαχρόνη, Πριμικήρη και Ζαρζαβελά.² Το 1860 έρχεται από τις Πάδες ο Αδάμ Καραθάνος. Άνοιξε εμπορικό κατάστημα και στη συνέχεια χάνι. Η επιτυχής αυτή εργασιακή επιλογή του βοήθησε να στείλει τον γιό του Νίκο να

¹ Η πληροφορία από την εκπαιδευτική Βασιλειάδου Δέσποινα η οποία εργάστηκε στην Κωνσταντινούπολη και μελέτησε σχετικά αρχεία.

² Χαρίκλεια- Σταματία Ι. Μαργαριτοπούλου: Μονοπάτια διασποράς Ελλήνων βλαχόφωνων στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη. Κεφάλαιο. Β: Αιτία διασποράς και μετοικεσίας, Ιστορικά γεγονότα. Ξάνθη 2020.

σπουδάσει σε σχολεία του Βόλου, εκεί που οι Φιλιππίδης, Κωνσταντάς και Άνθιμος Γαζής είχαν θέσει τις βάσεις μιας σημαντικής εκπαιδευτικής παράδοσης. Ο Νίκος Καραθάνος είναι ο ιδρυτής της εφημερίδας «Πρωινός Τύπος» που κυκλοφορεί ανελλιπώς από το 1951 μέχρι σήμερα.

Η δράση των Ηπειρωτών δέ εκδηλώνεται μόνον στην οικονομία και το εμπόριο. Στο Νευροκόπι είχαν ιδρυθεί τρία σχολεία το 1860 με ενίσχυση του Ηπειρώτη Τσούφλη Αναστάσιου που ζούσε στο Κισινάου της Μολδαβίας («Τσούφλεια Εκπαιδευτήρια»). Διαπιστώθηκε όμως σύντομα ότι τα σχολεία εκείνα δεν επαρκούσαν να καλύψουν της ανάγκες της κωμόπολης. Έτσι, τρία χρόνια αργότερα, ένας Ηπειρώτης πρόκριτος και γιατρός, ο Κωνσταντίνος Ζιώγας ολοκληρώνει το έργο του Τσούφλη. Το 1863 σε συνεργασία με την μητρόπολη αναλαμβάνει τον συντονισμό όλων των ενεργειών και έτσι ιδρύθηκε το νέο σχολείο Νευροκοπίου³.

Την διετία 1868-1870, μια Ηπειρώτικη Εστία δημιουργήθηκε στα Κύργια από τους: Λούπα, Κωτούλα, Χαρίση Ταπεινόπουλο, Μαρίνο, Ζαμάνη, Ανδρέου, Μίσιο και Κίτσιου. Παράλληλα μ' αυτούς μια ομάδα από κτίστες και ξυλογλύπτες έρχονται στο Δοξάτο με αφορμή το κτίσιμο της εκκλησίας του Αγίου Αθανασίου. Μέχρι το 1913, 30 περίπου Ηπειρώτικες οικογένειες έζησαν στο χωριό.

* * *

Γ. Περίοδος Ακμής: 1870-1913.

Στο εμπόριο και την οικονομία της πόλης κάνουν ισχυρή την παρουσία τους για δεκαετίες οι οικογένειες: Δουμπέσα Αθ., Στυλίδη Στ, Οικονόμου, Βαγενά Αθ. Μακρή, Ζιώγα, Καληωρά, Λιόντα, Μαράγκη, Μπισογιάννη, (Ζαρζαβελά)- Ζατζηαντωνίου. Αφετηρία τους το χωριό Πάδες. Μετά το 1880 η Ελληνορθόδοξη κοινότητα που είναι υπεύθυνη της Παιδείας, φέρνει από την Ήπειρο ως δάσκαλο τον Κωνσταντίνο Βαρζώκα και την νηπιαγωγό Ολυμπία Τότζιου. Ο Βαρζώκας δεν περιορίζεται μόνον στο διδακτικό έργο. Κυκλοφορεί το 1886 και την ποιητική συλλογή, «ο Πίνδος ή ποιητικά παίγνια» της οποίας συνδρομητές ήταν Δραμινοί και βεβαίως Ηπειρώτες του Νομού.⁴

³ Βασίλειος Λαουρδας: Μακεδονικά ανάλεκτα. Ίδρυμα μελετών χερσονήσου του Αίμου, 171. Θεσσαλονίκη, 1980

⁴ Την ίδια χρονιά στα Γιάννενα ο Κώστας Κρυστάλλης εκδίδει το πρώτο ποιητικό του έργο, «Αι Σκιαί του Άδου».

Από την Λαϊστα προέρχονται οι αδελφοί Καρανίκα που ασχολήθηκαν με το εμπόριο αλεύρων ενώ αργότερα δραστηριοποιήθηκαν στον ξενοδοχειακό τομέα (ξενοδοχείο ΙΩΑΝΝΙΝΑ). Ποτοποιία διέθετε ο Κων/νος Πέκης από το Παλιοσέλι. Έμπορος ήταν ο Λαϊστινός Ν. Μουρτζόπουλος, ενώ Παδιώτης ήταν ο γιατρός Γεώργιος Εξάρχου, πατέρας του μετέπειτα Νομάρχη Ξάνθης Ιωάννης Εξάρχου, που συγκρότησε την «Πανηπειρωτική Ένωση» του 1945.

Ήταν τόσο σημαντική η θέση των Ηπειρωτών που ο μητροπολίτης Χρυσόστομος στηρίχθηκε κυρίως σ' αυτούς για την υλοποίηση των μεγάλων του οραμάτων: στην «Πενταμελή Επιτροπή Αμύνης» περιέλαβε 3 Ηπειρώτες: Αθανάσιο Βαγενά, Ευάγγελο Μπινόπουλο και Αναστάσιο Γαλδέμη. Ο τελευταίος – που ήρθε από τα Γιάννενα, ήταν ο πρώτος διευθυντής των «Εκπαιδευτηρίων». Στενός του Χρυσόστομου συνεργάτης υπήρξε ο ιδιοκτήτης του σημαντικότερου μύλου της Δράμας και αλευρέμπορος Παδιώτης Ιωάννης Χατζηαντωνίου ενώ προσωπικός φρουρός του ήταν ο συγχωριανός του Χατζηαντωνίου Γεώργιος Κρασόπουλος.

* * *

Δ. 1913-1960: Με προσφορές και θυσίες προς την θεσμική αναγνώριση:

Το 1913 έρχεται στη Δράμα ο φιλόλογος Αθανασιάδης, από το Ζαγόρι. Δίδαξε στο γυμνάσιο της πόλης, Εξέδωσε εφημερίδες που τις έβλεπε ως μέσον πνευματικής αναβάθμισης του πληθυσμού . Διετέλεσε Δήμαρχος και ήταν ο πρώτος πρόεδρος του εμπορικού επιμελητηρίου στην ίδρυση του οποίου πρωτοστάτησε . Εξέδιδε από το 1930 το «Ημερολόγιο Δράμας» που είναι ένας καθρέφτης της εμπορικής και οικονομικής ζωής του νομού. Ο Θ. Αθανασιάδης μεταφέρθηκε όμηρος στη Βουλγαρία κατά των Β' Βουλγαρική κατοχή, ενώ εκτελέσθηκε απ' τις κατοχικές δυνάμεις το 1941. Ήταν ο «Ρήγας Φεραίος» της Δράμας.

Την ίδια περίοδο εκτέλεσθηκε ο Νεγαδιώτης Χριστόδουλος Σαχίνης, ο Παλιοσελίτης Δημήτριος Κωτούλας στα Κύργια, ένα μέλος της οικογένειας Μπακόπουλου στο ίδιο χωριό, ο Σωτήριος Μπούκας στους Πύργους, ο Περικλής Σιμιτζής από τις Πάδες, στην Χωριστή. Για τον τελευταίο κάνω μια σύντομη ειδική αναφορά γιατί η περίπτωση του αποτελεί ένα συμβολικό γεγονός με ισχυρά μηνύματα στο ιστορικό γίνεσθαι: οι Βούλγαροι τον φυλάκισαν στο κτήριο των «Εκπαιδευτηρίων» που το είχαν μετατρέψει σε

φυλακή. Το παιδευτικό κόσμημα της πόλης και της περιοχής, ο πνευματικός φάρος του τόπου, έργο του Μητροπολίτη Χρυσοστόμου, τώρα λειτουργεί ως φυλακή. Αν η φράση του Βίκτωρα Ογκώ⁵ «όπου ανοίγει ένα σχολείο, κλείνει μια φυλακή» αποτελεί κεντρική συνιστώσα του Διαφωτισμού και της ευρωπαϊκής ανοικτής σκέψης, η πράξη των Βουλγάρων εδράζεται στην άρνηση και τον σκοταδισμό. Τέτοια γεγονότα και επιλογές πολιτικής πρακτικής θεωρώ εγώ, δείγμα της «σύγκρουσης των πολιτισμών».⁶

Την δεκαετία του 1920, ο Αχιλλέας Βαγενάς (γιός του Παδιώτη Αθανασίου) σε συνεργασία με τον συμπατριώτη του Θάνο Αναγνώστου δημιουργούν τον πνευματικό Σύλλογο «Προμηθεύς». Ανάμεσα στις άλλες τους δράσεις, εκδίδουν και το περιοδικό «Νέοι ρυθμοί» που είναι η έκφραση μιας πολιτιστικής Άνοιξης στην περιφέρεια του Ελληνισμού και προηγείται της γενιάς του 30 στην Αθήνα.

Το 1926 ιδρύεται το «Ωδείο» Δράμας. Πρωτοστατούν ο Ηπειρώτης Δήμαρχος Νικόλας Παρμενίδης και μια ομάδα Ηπειρωτών που συμμετέχουν στο πρώτο διοικητικό Συμβούλιο.

Στην Κατοχή αρκετοί Ηπειρώτες φεύγουν στα χωριά τους στην Ήπειρο ή σε άλλες Γερμανοκρατούμενες περιοχές του Ελλαδικού χώρου, μακριά απ' τους Βουλγάρους των οποίων την πολιτική είχαν γνωρίσει στις Β' κατοχή. Θα επανέλθουν μετά το 1945.

Στην δεκαετία του 1950, η Δράμα ζει στους ρυθμούς της «Δόξας Δράμας». Συνεργάτες του Αντώνη Καστρινού ήταν οι Ηπειρώτες: Σταύρος Μπάρμας από την Αγία Κυριακή Θεσπρωτίας και ο Νικόλαος Μουρτζόπουλος, την οικογένεια του οποίου γνωρίσαμε ήδη. Ο Μπάρμας υπήρξε ο μακροβιότερος πρόεδρος του εμπορικού επιμελητηρίου.

* * *

Ε. Το 1960 ιδρύεται η «Πανεπειρωτική Ένωση Νομού Δράμας». Η ανάγνωση των ονομάτων που συμμετείχαν στην πρώτη γενική συνέλευση μας αποκαλύπτει ότι κάποιοι απ' αυτούς βίωσαν όλες της αγωνίες και τον Αγώνα για εξασφάλιση της ελευθερίας του τόπου από την περίοδο του

⁵ Βίκτωρ Ουγκώ: «Λόγος στη Βουλή των ομοτίμων», 1847

⁶ Κατ' αντιπαράθεση προς την ομώνυμη θεωρία του Αμερικανού καθηγητή Σαμουέλ Χάντιγκτον» «Η σύγκρουση των πολιτισμών», 1993

Μακεδονικού Αγώνα μέχρι το τέλος της Κατοχής. Ένα δεύτερο στρώμα είναι όσοι ήρθαν μετά την απελευθέρωση του 1913 μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1930. Σποραδικά ακολουθούν εκείνοι που έφθασαν ως υπάλληλοι (εκπαιδευτικοί ή σε θέσεις του διοικητικού Τομέα).

Πρώτος πρόεδρος ο Νικόλαος Ζαχάρης, από την Λαϊστα Ιωαννίνων. Το εκπληκτικό στοιχείο που υφίσταται εδώ είναι το εξής: Ο Νικόλαος Ζαχάρης, γεννήθηκε στην Ανατολική Μακεδονία. Δεν κατόρθωσε ποτέ να επισκεφθεί το χωριό του. Όμως η ψυχική σύνδεση μ' αυτό ήταν ισχυρή. Άσβεστος ήταν ο πόθος «αγιάτρευτος καημός» κατά τον Δ. Αναγνωστόπουλο, που δεν μηδενίστηκε ποτέ. Πρόκειται για μια ψυχική-συναισθηματική και κοινωνική διαμόρφωση που την ονομάζω «ουτοπικό ρεαλισμό»: η Λαϊστα και κατ' επέκταση η Ήπειρος είναι η πατρίδα που δεν αντικαθίσταται από κανένα άλλο μέγεθος. Όμως δεν δεσμεύει τον ταξιδευμένο να αναζητήσει ένα άλλο «ανάδοχο» τόπο ο οποίος εκδηλώνεται ισοδύναμος με τον παλιό, όχι σε αντιπαράθεση αλλά σε σχέση αλληλοσυμπλήρωσης. Έτσι αβίαστα και ασυγχύτως οι Ηπειρώτες της Δράμας αποκτούν τη νέα τους «εθνοτοπική ταυτότητα».

Μέλος της Πανηπειρωτικής ήταν και ο λογοτέχνης Κων/νος Χαρσούλης (1902-1994). Γεννήθηκε στην Πυρσόγιαννη Ιωαννίνων το χωριό των φημισμένων Ηπειρωτών πετράδων. Φεύγει σε ηλικία 11 ετών και πάει στο Βόλο, κοντά σε ένα θείο του γιατί έμεινε ορφανός. Απ' εκεί, μετά την στρατιωτική του θητεία, πάει στην Ξάνθη και συγκεκριμένα στο Πόρτο Λάγος όπου εργάστηκε σε επιχείρηση εμπορίας ψαριών. Αργότερα ήρθε στη Δράμα και ανέλαβε την αντιπροσωπία εταιρείας καυσίμων. Η λογοτεχνική του παραγωγή περιλαμβάνει τα έργα:

- Χαμόγελα της ζωής (χρονογραφήματα)
- Αναφορά στον Δια – η κακοδαιμονία και ο χαρακτήρας μας (Δοκίμια)
- Το βρεγμένο μαξιλάρι (διήγημα)
- Ταξίδι σε ταξίδια (ταξιδιωτικές εντυπώσεις)
- Ιάσων χωρίς Αργοναύτες (μυθιστόρημα)
- Ο ζωντανός ο χωρισμός (θεατρικό)

Η βασική φιλοσοφική θέση και άποψη ζωής που εντάσσει ο κ. Χαρσούλης την γραφή του είναι η αποδοχή κάποιων γενικών αρχών που διέπουν, ή πρέπει να διέπουν, με βάση μια παραγωγική συλλογιστική, τόσο τα μείζονα όσο και τα ελάσσονα γεγονότα της καθημερινότητας. Δεν λειτουργεί ως πολιτικός κήρυκας, αλλά ως δάσκαλος.

Διαφορετική η αφετηρία του άλλου Ηπειρώτη λογοτέχνη του Κων/νου Στολίγκα: από την ιστορική εμπειρία και την καθημερινότητα ανεβαίνει στο επίπεδο της αφηγηματικής δημιουργίας και την διαμόρφωση μιας «φιλοσοφίας» για τη ζωή, Άρα εδώ έχουμε μια διαδικασία επαγωγική με βάση τον ρεαλισμό. Έργα του Κ. Στολίγκα:

1. «Με αίμα και δάκρυ» (θέμα τα τραγικά γεγονότα του 1941- σφαγή της Δράμας).
2. Τα εξώγαμα (το τέλος του πολέμου του 1940 και η επιστροφή των μαχητών).
3. Ο πόλεμος του 1940 και η γενιά του (θέμα ανάλογο με το προηγούμενο)
4. Σύρραξη σε τρεις φάσεις (το κλίμα εδώ συνθέτουν λαϊκές πολιτικές αντιπαραθέσεις- αγώνες και διεκδικήσεις)
5. Ω τί ωραίος πίναξ! Επωλήθη (ποίηση)
6. Ακου- βλέπε – σώπα (θεατρικό. Ανέβηκε στο θέατρο «περοκέ» το 1961 από τον θίασο Άννας Φόνσου- Κούλη Στολίγκα σε μουσική του Γ. Κατσαρού).

Την σκυτάλη των 2 προηγούμενων, παρέλαβε ο εκπαιδευτικός Διονύσιος Αναγνωστόπουλος από το Παλιοσέλι της Κόνιτσας. Έργα του:

1. «Ξέφωτα κι απόσκια της ζωής» - Ιστορίες και αφηγήματα.
2. «Της ξενιτιάς της άχαρης, βάσανα και καημοί» (διηγήματα).
3. «Μέρες ηλιόλουστες και νύχτες ασέληνες» - ιστορίες και αφηγήματα.
4. «Ανατολικά του Νέστου στη Ροδόπη μας» Διηγήματα.
5. «Δεκαπεντασύλλαβοι απόηχοι» (ποιήματα) .

Στα κείμενα του Δ. Αναγνωστόπουλου κατά κανόνα λείπει η μυθοπλασία. Επικρατεί κυρίως η βιωματική διάσταση, όχι γιατί του έλειπε η φαντασία, αλλά γιατί πίστευε και ήθελε να δείξει τις πραγματικές πτυχές της ζωής και της κοινωνίας του παρελθόντος απ' όπου προέκυψε ως συνέχεια και συνέπεια το παρόν. Έτσι η (λαϊκή Ηπειρωτική) παράδοση

έχει autonómhta την θέση της σ' αυτά. Ο πόλεμος του 1940 και η Κατοχή που σημάδεψαν τον καθημερινό άνθρωπο με τα δεινά τους , η δύσκολη δεκαετία του 1950 επίσης. Η καθημερινή ζωή της Δράμας του παρελθόντος, οι κινήσεις και οι φωνές της γειτονιάς, οι χαιρετισμοί, οι αντιπαραθέσεις, τα τραγούδια. Η έξοδος του Σαββατοκύριακου , τα έργα του κινηματογράφου. Το σεργιάνι στους Κομνηνούς, την οδό Βενιζέλου, στον Κήπο. Ο γαλατάς, ο ψαράς, ο καρεκλάς, ο γανωτζής, ο καλαθάς και το παζάρι της Δευτέρας, συνθέτουν ένα πολύχρωμο πλούσιο επενδυμένο με ήχους και μουσική, πίνακα, τόσο στην διάσταση της φαντασίας και της μνήμης, όσο και της πραγματικότητας και της αίσθησης!

ΣΤ. 2015: Απόκτηση ιδιόκτητης Στέγης και ευρύ άνοιγμα στην Δραμινή κοινωνία.

Η πανηπειρωτική Ένωση, το 2015 πραγματοποίησε τα εγκαίνια του Πολιτιστικού της Κέντρου που είχε θεμελιωθεί το 2009. Εξακολουθεί έτσι να λειτουργεί απ' το 1960 αδιατάρακτα χωρίς κάποια φάση αδράνειας. Κόντρα σε πανδημίες, οικονομικές δυσχέρειες και την αλλοτρίωση των καιρών που επάγεται η τάση μιας πολιτισμικής ισοπέδωσης, αντιπαραβάλλει την αισιοδοξία της θέλησης και των παραδοσιακών καταβολών απέναντι στην απαισιοδοξία του μίζερου ρεαλισμού!

Γρηγόρης Μαρτίνης